ONLINE JOURNAL
E-ISSN:3060-5490

INSTITUTE OF UZBEK NATIONAL
MUSICAL ART NAMED AFTER YUNUS RAJABI

Milliy Madaniyat Jurnali - Журнал Национальной Культуры

Journal of national CULTURE

Nashr etildi: 30.09.2026
DOI: https://doi.org/10.64681/twm6e551

ilmiy uslubiy jurnali – научно-методический журнал – research and methodological journal

Yunus Rajabiy nomidagi O‘zbek milliy musiqa san’ati instituti
MILLIY MADANIYAT JURNALI, 2 (3), 2026
www.jnculture.uz

O‘zbek qonun ijrochilik maktabining Turkiya va Ozarbayjon qonun maktablari bilan qiyosiy tahlili

(A comparative analysis of the Uzbek qanun performance school and the Turkish and Azerbaijani qanun schools)

Rozaxon Xaydarova

Department of Maqom Instrumental Performance
The Institute of Uzbek national musical art named after Yunus Rajabiy,
100001, Mustaqillik, 1.
Uzbekistan/Tashkent
E-mail: rozarozaxaydarov@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada O‘zbek, Turkiya va Ozarbayjon qonun ijrochilik maktablarining shakllanish tarixi, ijrochilik texnikasi hamda repertuar xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida mazkur maktablarning umumiy jihatlari bilan bir qatorda ularning milliy musiqiy tafakkur va ijrochilik an’analaridan kelib chiqadigan o‘ziga xos xususiyatlari ham yoritiladi. Qonun cholg‘usining har bir hududda turlicha rivojlanish omillari va zamonaviy ijrochilikdagi ahamiyati tahlil asosida ochib beriladi. Qiyoslashda tarixiy shakllanish, cholg‘u tuzilishi, ijro texnikasi, repertuar va ta’lim amaliyoti alohida mezonlar sifatida tanlanadi. O‘zbekiston tajribasida maqom yo‘llari va ustoz-shogird an’anasi, Turkiyada makam tizimidagi parda aniqligi hamda mandal mexanizmi bilan bog‘liq texnik imkoniyatlar, Ozarbayjonda esa mug‘om musiqiy muhiti va badihaviy talqin masalalari muhokama qilinadi. Taklif etilgan qiyosiy jadval uch maktabning umumiy va farqli jihatlarini tizimlashtiradi, ammo ayrim ijro xususiyatlari barcha sozandalar uchun qat’iy qoida sifatida talqin qilinmaydi. Ilmiy adabiyotlar, o‘quv qo‘llanmalar va ochiq elektron nashrlarni o‘rganish orqali qonunning badiiy ifoda imkoniyatlari hamda pedagogik tajribadagi o‘rni yoritiladi. Maqoladagi xulosalar yangi akustik tajribalar yoki dala tadqiqotlari natijasi emas, balki mavjud manbalar va milliy ijrochilik amaliyotining nazariy qiyosiga tayangan umumlashtirishlardir. O‘zaro tajriba almashish, metodik adabiyotlarni boyitish va milliy repertuarni saqlash masalalari ushbu tahlilning amaliy ahamiyatini belgilaydi.

Kalit so‘zlar: qonun cholg‘usi, o‘zbek maqomi, turk makami, ozarbayjon mug‘omi, ijro texnikasi, mandal tizimi, ustoz-shogird, qiyosiy tahlil.

Abstract

This article presents a comparative analysis of the historical formation, performance techniques, and repertoire of Uzbek, Turkish, and Azerbaijani qanun schools. The study highlights their shared characteristics and the distinctive features

associated with national musical thought and performance traditions. It also identifies factors shaping the instrument's development in each region and considers the qanun's significance in contemporary performance. For analytical clarity, the comparison considers instrument construction, tuning mechanisms, performance techniques, repertoire, and teaching practices as related but distinct dimensions. In the Uzbek context, maqom repertoire and the master–apprentice tradition provide important frames of interpretation. Turkish scholarly sources describe pitch adjustments made through the mandal mechanism and systematic approaches to technical exercises, while Azerbaijani studies address instrumental education within the wider cultural environment of mugham. The comparative table summarizes interpretive tendencies rather than suggesting that all musicians in any one country follow identical artistic priorities. The study is based on published scholarship, educational materials, and accessible documentary sources; it does not present new field recordings, acoustic experiments, or statistical measurements of performers. Its conclusions emphasize the value of combining historically informed performance, careful source attribution, and comparative pedagogy. Such an approach can support the preservation of local artistic identities while encouraging the exchange of useful methods among the three qanun traditions.

Keywords: qanun, Uzbek maqom, Turkish makam, Azerbaijani mugham, plucking techniques, mandal system, performance pedagogy, comparative analysis.

Аннотация

В статье представлен сравнительный анализ истории формирования, исполнительских техник и репертуарных особенностей узбекской, турецкой и азербайджанской школ игры на кануне. Рассматриваются общие черты этих школ и их своеобразие, обусловленное национальным музыкальным мышлением и исполнительскими традициями. На основе сопоставления выявляются факторы развития кануна в каждом регионе и его значение в современном исполнительском искусстве. Для уточнения критериев сравнения отдельно рассматриваются конструкция инструмента, способы изменения высоты звука, исполнительские приемы, репертуар и методы обучения. В узбекском контексте особое внимание уделяется связи с макомными произведениями и практике передачи опыта от мастера к ученику. В турецкой школе анализируются ладовая настройка, система рычажков и методические упражнения, а в азербайджанском материале учитываются инструментальная педагогика и художественная среда мугама. Предлагаемая сравнительная таблица отражает характерные тенденции и не предполагает жесткого распределения художественных качеств между всеми музыкантами трех стран. Основой исследования служат опубликованные научные труды, учебные пособия и общедоступные документальные материалы. Новые полевые записи, акустические эксперименты и статистические обследования

исполнителей в рамках статьи не проводились. Сформулированные выводы позволяют описать общие выразительные возможности кануна и различные национальные способы их художественного освоения. Практическое значение сопоставления связано с развитием методических материалов, сохранением традиционного репертуара и обменом педагогическим опытом.

Ключевые слова: канун, узбекский маком, турецкий макам, азербайджанский мугам, техника исполнения, мандальная система, музыкальная педагогика, сравнительный анализ.

Kirish. Musiqa san’ati tarixiga nazar tashlanganda, ayrim cholg‘ularning ma’lum bir xalq yoki hudud doirasidan chiqib, keng madaniy makonning mushtarak merosiga aylanganini kuzatish mumkin. Qonun cholg‘usi ana shunday noyob musiqa asboblaridan biri bo‘lib, asrlar davomida Sharq xalqlarining badiiy tafakkuri, estetik qarashlari va ijrochilik an’analari bilan uyg‘unlashib kelgan. Mazkur cholg‘u Yaqin Sharq, Markaziy Osiyo va Kavkaz hududlarida turli shakllarda rivojlangan bo‘lsa-da, uning musiqiy fikrning nozik qirralarini ifodalash vositasi sifatidagi ahamiyati saqlanib qolgan [1, 30–31-b.; 12]. Qonun cholg‘usining bugungi ko‘rinishi uzoq tarixiy taraqqiyot mahsuli hisoblanadi. Turli davrlarda sodir bo‘lgan madaniy aloqalar, ijodiy ta’sirlar va musiqiy an’analarning o‘zaro uyg‘unlashuvi natijasida ushbu cholg‘u nafaqat konstruktiv jihatdan, balki ijrochilik mezonlari nuqtai nazaridan ham takomillashib borgan. Shu sababli bir xil cholg‘u turli mamlakatlarda turlicha musiqiy vazifani bajarishi, o‘ziga xos ijro usullariga ega bo‘lishi tabiiy hol hisoblanadi.

O‘zbek musiqa madaniyatida qonun cholg‘usi, avvalo, maqom san’ati bilan bog‘liq holda shakllangan. Uning ijrochilik uslubida ohangning ravon rivoji, kuy mazmunini chuqur talqin etish va musiqiy ifodaning nafisligi muhim o‘rin tutadi. Boshqa tomondan, Turkiya qonun maktabida texnik imkoniyatlarni kengaytirishga bo‘lgan intilish kuchliroq kuzatiladi. Ozarbayjon ijrochilik an’analarida esa mug‘om san’atining ta’siri ostida shakllangan hissiy-emotsional ifoda ustuvorlik kasb etadi.

Mazkur holat qonun cholg‘usining har bir hududda milliy musiqiy tafakkur bilan qay darajada uyg‘unlashganini ko‘rsatadi [3; 4; 11].

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, qonun cholg‘usiga oid ilmiy manbalarda ko‘proq uning kelib chiqishi, tuzilishi yoki alohida mamlakatlar doirasidagi rivojlanish jarayonlari yoritilgan. Biroq O‘zbek, Turkiya va Ozarbayjon qonun ijrochilik maktablarining o‘zaro bog‘liqligi hamda farqli jihatlarini kompleks tarzda qiyosiy tahlil qilishga bag‘ishlangan tadqiqotlar nisbatan kam uchraydi. Holbuki, bunday yondashuv nafaqat milliy ijrochilik maktablarining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash, balki ularning zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini baholash imkonini ham beradi. Qonun cholg‘usining Turkiya, Ozarbayjon va Markaziy Osiyo hududlarida keng tarqalishi natijasida ushbu mamlakatlarda milliy musiqa an’analari bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan ijrochilik uslublari shakllangan [5; 8; 9]. Ushbu maqolaning maqsadi O‘zbek, Turkiya va Ozarbayjon qonun ijrochilik maktablarining shakllanish omillari, ijrochilik texnikasi, repertuar tanlovi hamda badiiy-estetik qarashlarini qiyosiy tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida mazkur maktablarning umumiy jihatlari bilan bir qatorda, ularni bir-biridan ajratib turuvchi milliy va uslubiy xususiyatlar ham ilmiy nuqtai nazardan yoritiladi.

O‘zbek qonun ijrochilik maktabining shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari. O‘zbek qonun ijrochilik maktabi milliy musiqa madaniyatining boshqa yo‘nalishlari kabi ko‘p asrlik musiqiy tafakkur mahsuli sifatida shakllangan. Mazkur maktabning rivojlanishida maqom san’ati, xalq cholg‘ulari ijrochiligi hamda ustoz-shogird an’analari muhim omil bo‘lib xizmat qilgan. Qonun cholg‘usi uzoq vaqt davomida asosan ansambl tarkibida faoliyat yuritgan bo‘lsa, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab u yakkanavoz cholg‘u sifatida ham rivojlana boshladi [1, 30–31-b.; 2, 59-b.]. O‘zbekistonda qonun cholg‘usining zamonaviy ijrochilik amaliyotiga qaytishida sozanda Abdurahmon Xoltojiyevning xizmatlari alohida ta’kidlanadi. Uning faoliyati qonunni maqom ansambli tarkibida muntazam

qo‘llash, ta’lim muassasalarida o‘qitishni yo‘lga qo‘yish va keyinchalik mustaqil ixtisoslik sifatida rivojlantirish bilan bog‘liq. O‘zbek qonun maktabining muhim badiiy tamoyillaridan biri musiqiy mazmunni ta’sirchan ochishdir. Ijrochi asarning ichki ruhiyatini ifodalashga, kuy rivojidagi mantiqiy bog‘liqlikni saqlashga va har bir tovushning badiiy ahamiyatini yoritishga intiladi. Shu bois ohangdorlik va ma’naviy ta’sirchanlik texnik mahorat bilan uyg‘un talqin etiladi [1, 30–31-b.; 2, 59-b.]. Maqom ijrochiligini kuzatish shuni ko‘rsatadiki, qonun cholg‘usi kuy chizig‘ining ravonligini ta’minlashda alohida imkoniyatlarga ega. Ayniqsa, Shashmaqomning mushkilot va nasr bo‘limlarida qonun tovushining tiniqligi va jarangdorligi kuy mazmunining tinglovchiga yetib borishida muhim vosita vazifasini bajaradi. Bu jihat o‘zbek qonun maktabini boshqa ayrim Sharq maktablaridan ajratib turuvchi muhim belgilaridan biri hisoblanadi [1; 3; 4; 11]. Tahlillar asosida aytish mumkinki, o‘zbek qonun maktabining eng katta yutug‘i uning maqom an’analari bilan uzviy bog‘liqligidir. Chunki boshqa ko‘plab hududlarda qonun ijrochiligi texnik rivojlanishga ko‘proq yo‘naltirilgan bo‘lsa, O‘zbekistonda mazkur cholg‘u milliy musiqiy tafakkurni ifodalash vositasi sifatida shakllangan. Natijada ijro jarayonida kuy mazmuni va badiiy talqin masalalari birinchi o‘ringa chiqadi.

Biroq zamonaviy rivojlanish jarayonida ayrim muammolar ham kuzatilmoqda. Xususan, qonun cholg‘usi uchun yaratilayotgan yangi asarlar soni boshqa cholg‘ularga nisbatan kamroq ekanligi seziladi. Natijada yosh ijrochilar repertuarida ko‘pincha an’anaviy asarlar ustunlik qiladi. Bu holat, bir tomondan, milliy merosni asrashga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, cholg‘uning zamonaviy ijrochilik imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishga to‘sqinlik qilishi mumkin.

Yana bir masala qonun ijrochiligida ilmiy-uslubiy adabiyotlarning yetarli emasligi bilan bog‘liq. Amaliy tajriba ustoz-shogird an’analari orqali samarali uzatilayotgan bo‘lsa-da, ayrim ijro usullari va metodik qarashlarning ilmiy jihatdan

tizimlashtirilishi bugungi kun talablaridan biri bo‘lib qolmoqda. Bu esa kelajakda qonun ijrochiligi bo‘yicha maxsus ilmiy tadqiqotlar sonini ko‘paytirishni taqozo etadi [1; 6]. Muallifning fikricha, o‘zbek qonun maktabining keyingi rivojlanishi ikki muhim yo‘nalishda amalga oshirilishi lozim. Birinchisi, maqom ijrochiligining an’anaviy usullarini saqlab qolish va ularni yosh avlodga mukammal yetkazishdir. Ikkinchisi esa, zamonaviy bastakorlik tajribalarini kengaytirish hamda qonun cholg‘usi uchun yangi konsert asarlari yaratishni rag‘batlantirishdan iborat. Ana shu ikki yo‘nalishning uyg‘unligi milliy qonun maktabining xalqaro miqyosdagi nufuzini yanada oshirishi mumkin. Shuningdek, bugungi globallashuv sharoitida o‘zbek qonun maktabining o‘ziga xosligi aynan uning badiiy-falsafiy mazmunida namoyon bo‘lmoqda. Agar turk maktabi texnik mahorati, ozarbayjon maktabi emotsional ifodasi bilan ajralib tursa, o‘zbek qonun maktabining asosiy kuchi kuy mazmunini chuqur talqin qilish va tinglovchini mushohadaga chorlay oladigan ijro uslubida namoyon bo‘ladi. Aynan shu jihat uni Sharq qonun ijrochiligi tizimida alohida maktab sifatida e’tirof etishga asos bo‘ladi.

Turkiya qonun ijrochilik maktabining shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari. Turkiya qonun ijrochilik maktabi Sharq musiqa madaniyatidagi eng tizimlashgan va texnik jihatdan takomillashgan maktablardan biri hisoblanadi. Ushbu maktabning shakllanishida Usmoniylar davri saroy musiqasi, makam tizimi hamda professional musiqiy ta’lim an’analari muhim o‘rin tutgan. Natijada qonun cholg‘usi nafaqat ansambl tarkibidagi jo‘rnavoz cholg‘u, balki mustaqil konsert ijrochiligi vositasi sifatida ham rivojlangan [6, 97–107-b.]. Turk musiqasining murakkab makam tizimi qonun ijrochisidan yuqori darajadagi texnik tayyorgarlikni talab qiladi. Ayniqsa, parda almashuvlarining tezligi va nozikligi qonun cholg‘usining konstruktiv imkoniyatlaridan samarali foydalanishni taqozo etadi. Shu sababli Turkiya qonun maktabida texnik mukammallik ijrochilikning asosiy mezonlaridan biri sifatida qaraladi [7, 7–22-b.].

Mazkur maktabning e’tiborga molik jihatlaridan biri shundaki, ijrochilik jarayonida musiqiy fikrni namoyon etish bilan bir qatorda texnik mahoratni ko‘rsatish ham alohida ahamiyat kasb etadi. Natijada murakkab pasajlar, tezkor harakatlar va turli ijro usullari keng qo‘llaniladi. Bu esa qonun cholg‘usining imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirgan [5, 82–96-b.]. Tahlillar asosida aytish mumkinki, Turkiya qonun maktabining eng katta yutug‘i cholg‘uning texnik salohiyatini maksimal darajada rivojlantira olganidadir. Bugungi kunda turk ijrochilari tomonidan qo‘llanilayotgan ayrim usullar boshqa mamlakatlar qonun maktablarida ham o‘rganilmoqda. Bu esa mazkur maktabning xalqaro miqyosdagi ta’sir doirasi kengligini ko‘rsatadi. Shuningdek, Turkiyada qonun ijrochiligi bo‘yicha akademik ta’lim tizimining shakllanganligi ham muhim yutuqlardan biridir. Ta’lim jarayonida uslubiy qo‘llanmalar va maxsus mashqlardan foydalanish ijrochilik tajribasining avloddan avlodga izchil o‘tishiga ko‘maklashadi. Shu bilan birga, akademik ta’lim ustoz-shogird tajribasini inkor etmaydi: ular o‘zaro to‘ldiruvchi yo‘nalishlar sifatida qaralishi mumkin. Qonun cholg‘usida harrak va tovush hosil qiluvchi membrana muhim konstruktiv qismlar hisoblanadi. Turkiyada cholg‘u yasash amaliyotida torlar va membranalar uchun tabiiy hamda sintetik materiallardan foydalanish holatlari uchraydi. Materialning akustik ustunligini umumiy qoida sifatida baholash uchun alohida tajribaviy o‘lchovlar zarur [6, 97–107-b.].

Biroq har qanday rivojlangan maktab singari turk qonun ijrochiligida ham ayrim muammoli jihatlar mavjud. Muallifning fikricha, texnik mukammallikka bo‘lgan kuchli intilish ba’zan asarning ichki falsafiy mazmuni ikkinchi planga tushib qolishiga sabab bo‘lishi mumkin. Tinglovchi ijrochining mahoratidan hayratlansa-da, ayrim hollarda kuy mazmunining hissiy qatlamlarini to‘liq his qila olmay qoladi. Yana bir kuzatish shundan iboratki, zamonaviy turk qonun ijrochiligida standartlashtirish jarayoni kuchayib bormoqda. Bu esa ta’lim sifati va ijro

darajasining yuksalishiga xizmat qilayotgan bo‘lsa-da, ayrim hollarda individual ijro uslubining qisqarishiga olib kelishi mumkin. Natijada ijrochilar o‘rtasidagi texnik farqlar kamayadi, biroq shaxsiy talqin masalasi nisbatan cheklanadi.

Turkiya qonun maktabining eng qiziqarli jihati uning an’ana va innovatsiya o‘rtasida muvozanat topishga intilishidadir. Bir tomondan, u asrlar davomida shakllangan makam tizimiga sodiq qoladi, ikkinchi tomondan esa yangi ijro usullarini faol ravishda qabul qiladi. Aynan shu xususiyat mazkur maktabning bugungi kungacha rivojlanib kelishiga asos bo‘lgan [5; 6]. Qiyosiy nuqtai nazardan qaralganda, o‘zbek qonun maktabi kuy mazmunini chuqur talqin qilishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, turk maktabi cholg‘uning texnik imkoniyatlarini namoyish etishga ko‘proq e’tibor qaratadi. Shu bois ikki maktabni bir-biriga qarama-qarshi qo‘yish emas, balki ularni bir-birini to‘ldiruvchi ijrochilik tajribalari sifatida baholash maqsadga muvofiqdir. Kelajakdagi qonun ijrochiligida o‘zbek maktabining badiiy mushohadakorligi bilan turk maktabining texnik mukammalligi uyg‘unlashsa, yangi va yanada mukammal ijrochilik modeli yuzaga kelishi mumkin.

Ozarbayjon qonun ijrochilik maktabining shakllanishi va rivojlanish xususiyatlari. Ozarbayjon qonun ijrochilik maktabi Sharq musiqiy an’analarining eng yorqin namunalaridan biri bo‘lib, uning shakllanishida mug‘om san’ati hal qiluvchi ahamiyat kasb etgan. Mug‘om tizimining murakkab lad tuzilmalari, keng improvizatsion imkoniyatlari hamda chuqur hissiy mazmuni qonun ijrochiligining rivojlanish yo‘nalishini belgilab bergan. Shu sababli ozarbayjon qonun maktabini tushunish uchun, avvalo, uning mug‘om san’ati bilan bog‘liqligini hisobga olish lozim [8; 10]. Tarixiy manbalardan ma’lumki, Ozarbayjonda qonun cholg‘usi uzoq vaqt davomida xalq va professional musiqa amaliyotida qo‘llanilgan. XX asrda milliy musiqa ta’lim tizimining shakllanishi bilan qonun ijrochiligi ham yangi bosqichga ko‘tarildi. Natijada an’anaviy ijro usullari akademik yondashuv bilan uyg‘unlashib, o‘ziga xos ijrochilik maktabi vujudga keldi [9].

Ozarbayjon qonun maktabining eng muhim jihati musiqiy hissiyotlarni ifodalashdagi imkoniyatlarining kengligidir. Mug‘om ijrochiligida kuy nafaqat tovushlar ketma-ketligi, balki ichki kechinmalar va ruhiy holatlarning musiqiy aks-sadosi sifatida talqin qilinadi. Qonun cholg‘usi esa ana shu nozik hissiy o‘zgarishlarni ifodalashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ozarbayjon ijrochilari asar mazmunini talqin qilishda improvizatsiyaga alohida e’tibor qaratadilar. Ijrochi ko‘pincha kuy asosini saqlagan holda o‘zining individual musiqiy fikrini ham namoyon etadi. Shu jihatdan qaralganda, ozarbayjon qonun maktabida ijrochi faqat mavjud matnni takrorlovchi emas, balki asarning hammuallifi sifatida namoyon bo‘ladi [10].

Mazkur maktabning yutuqlaridan biri shundaki, unda an’ana va ijodiy erkinlik o‘rtasida nisbatan tabiiy muvozanat shakllangan. Mug‘omning qat’iy qonuniyatlari mavjud bo‘lsa-da, ijrochi o‘z talqinini yaratish imkoniyatiga ega. Natijada bir asarning turli ijrochilar tomonidan ijro etilgan variantlari bir-biridan sezilarli darajada farq qilishi mumkin. Bu esa ijrochilik san’atining badiiy qimmatini oshiradi. Ozarbayjon qonun maktabining eng katta yutug‘i tinglovchi bilan hissiy muloqot o‘rnatish qobiliyatidadir. Agar ayrim maktablarda texnik mahorat yoki nazariy mukammallik ustuvor bo‘lsa, ozarbayjon ijrochiligida tinglovchining ruhiy olamiga ta’sir ko‘rsatish masalasi birinchi o‘ringa chiqadi. Aynan shu jihat uning badiiy jozibasini belgilaydi. Biroq ushbu maktabning ayrim murakkab jihatlari ham mavjud. Xususan, improvizatsiyaga keng imkoniyat berilishi ba’zan ijro mezonlarini aniq belgilashni qiyinlashtiradi. Bir ijrochining muvaffaqiyatli talqini boshqasi tomonidan takrorlanganda kutilgan natijani bermasligi mumkin. Bu esa ta’lim jarayonida yagona metodik yondashuvni shakllantirishni murakkablashtiradi. Yana bir kuzatish shundan iboratki, mug‘om an’analariga kuchli tayanish ba’zan qonun cholg‘usining boshqa janrlardagi imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Buning natijasida repertuarning asosiy qismi an’anaviy

yo‘nalishlarda saqlanib qoladi. Garchi bu holat milliy merosni asrash nuqtai nazaridan ijobiy bo‘lsa-da, zamonaviy ijrochilikning yangi shakllarini rivojlantirish uchun qo‘shimcha izlanishlarni talab qiladi.

Nazarimda, ozarbayjon qonun maktabining eng qiziqarli tomoni shundaki, unda ijrochi va asar o‘rtasidagi chegaralar nisbatan yumshoqdir. Ya’ni ijrochi mavjud kuyga o‘z hissiy tajribasini qo‘shadi va natijada har bir ijro ma’lum ma’noda qayta yaratilgan badiiy hodisaga aylanadi. Bu xususiyat boshqa ko‘plab maktablarda kamroq uchraydi. Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek qonun maktabida mushohadakorlik va kuy mazmunini chuqur ochib berish ustuvor bo‘lsa, turk maktabida texnik mahorat yetakchi o‘rin tutadi. Ozarbayjon maktabida esa hissiy ta’sirchanlik va improvizatsion erkinlik asosiy mezon sifatida namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan qaralganda, ozarbayjon qonun maktabi Sharq ijrochilik an’analarida musiqiy erkinlik va badiiy hissiyotning yorqin namunasi sifatida e’tirof etilishi mumkin.

O‘zbek, Turkiya va Ozarbayjon qonun ijrochilik maktablarining qiyosiy tahlili. Sharq musiqiy madaniyatida qonun cholg‘usi umumiy tarixiy ildizlarga ega bo‘lishiga qaramay, turli mamlakatlarda uning rivojlanish yo‘nalishi bir xil kechmagan. Har bir xalq ushbu cholg‘uni o‘z musiqiy tafakkuri, estetik qarashlari va ijrochilik an’analari asosida rivojlantirgan. Natijada bugungi kunda O‘zbek, Turkiya va Ozarbayjon qonun maktablari shakllanib, ular bir-biridan ijro uslubi, repertuar tanlovi va musiqiy talqin tamoyillari bilan farqlanadi [1; 5; 8]. Qiyosiy tahlil natijalariga ko‘ra, O‘zbek qonun maktabining asosiy xususiyati maqom an’analari bilan chambarchas bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. Ushbu maktabda ijrochi, avvalo, kuy mazmunini ochib berishga intiladi. Texnik imkoniyatlardan foydalanish ham asarning badiiy g‘oyasiga xizmat qiladi. Shu sababli o‘zbek ijrochiligida ohangning ravonligi, mushohadakorlik va ichki badiiy muvozanat ustuvor hisoblanadi [3; 4; 11].

Turkiya qonun maktabida esa ijrochilikning texnik jihatlari yuqori darajada rivojlangan. Makam tizimining murakkab tuzilishi va professional ta’limning mukammallashuvi natijasida qonun cholg‘usida murakkab pasajlar, tezkor texnik harakatlar va virtuoz ijro usullari shakllangan. Bu maktabda ijrochi nafaqat asarni talqin qiladi, balki o‘z mahoratini ham namoyish etadi. Shu bois turk qonun maktabi ko‘pincha texnik mukammallik timsoli sifatida baholanadi [5; 7]. Ozarbayjon qonun maktabida esa mug‘om an’analarining ta’siri kuchli seziladi. Bu maktabning asosiy belgisi hissiy ifoda va improvizatsion erkinlikdir. Ijrochi asarni qat’iy qolip asosida emas, balki o‘z ruhiy holati va musiqiy tasavvuri bilan uyg‘un holda talqin qiladi. Natijada bir asarning turli ijrochilar tomonidan ijro etilgan variantlari o‘rtasida sezilarli farqlar kuzatiladi [8; 10]. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mazkur uch maktab o‘rtasidagi farqlar faqat texnik yoki nazariy masalalarda emas, balki musiqaga bo‘lgan munosabatda ham namoyon bo‘ladi. O‘zbek maktabida musiqa falsafiy mushohada vositasi sifatida talqin qilinsa, turk maktabida ijrochilik mahoratini namoyon etish imkoniyati sifatida qaraladi. Ozarbayjon maktabida esa musiqa inson hissiyotlarini ifodalash va tinglovchi bilan emotsional aloqa o‘rnatish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Qiyosiy tahlil asosida quyidagi umumlashtirilgan jadvalni keltirish mumkin:

Tahlil mezoni	O‘zbek maktabi	Turkiya maktabi	Ozarbayjon maktabi
Musiqiy asos	Maqom	Makam	Mug‘om
Ustuvor jihat	Mazmun va badiiy talqin	Texnik imkoniyat va talqin	Hissiy ifoda va talqin
Ijro xarakteri	Vazmin va mushohadakor	Faol va virtuoz	Emotsional va erkin
Ta’lim tizimi	Ustoz-shogird va akademik ta’lim	Akademik ta’lim va meşk an’anasi	An’anaviy va akademik ta’lim
Improvizatsiya	Maqom mezonlari doirasida	Makam seyri doirasida	Mug‘om badihalari bilan bog‘liq
Repertuar yo‘nalishi	Maqom va milliy kuylar	Makam va konsert asarlari	Mug‘om va bastakorlik asarlari

Izoh: jadvaldagi xususiyatlar manbalar asosida ajratilgan qiyosiy tendensiyalarni ifodalaydi. Ular barcha ijrochilar va barcha asarlar uchun istisnosiz amal qiladigan qat’iy milliy belgilash emas; uchala maktabda ham texnik mahorat, badiiy mazmun hamda badihaviy talqin turli darajada uchraydi.

Ushbu uch maktabni bir-biridan ustun yoki zaif deb baholash ilmiy jihatdan to‘g‘ri bo‘lmaydi. Chunki ularning har biri turli tarixiy va madaniy sharoitlarda shakllangan. Biroq zamonaviy qonun ijrochiligi istiqbollari nuqtai nazaridan qaralganda, har bir maktabning eng kuchli tomonlarini o‘zaro uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan, o‘zbek qonun maktabidagi badiiy mushohadakorlik, turk maktabidagi texnik mukammallik va ozarbayjon maktabidagi hissiy erkinlik bir ijrochilik tizimida uyg‘unlashsa, qonun san’atining yangi rivojlanish bosqichi yuzaga kelishi mumkin. Muallif nazarida, XXI asr qonun ijrochiligining asosiy vazifasi aynan milliy an’analarni saqlagan holda, turli maktablarning ilg‘or tajribalarini o‘zlashtirishdan iborat.

Shuningdek, tadqiqot davomida yana bir muhim xulosaga kelindi: qonun cholg‘usining kelajakdagi taraqqiyoti ko‘proq ijrochining texnik imkoniyatlariga emas, balki uning musiqiy tafakkuri kengligiga bog‘liq bo‘ladi. Chunki zamonaviy tinglovchi faqat tezkor va murakkab ijroni emas, balki chuqur mazmun, individual talqin va samimiy musiqiy ifodani ham kutadi. Shu nuqtai nazardan, O‘zbek, Turkiya va Ozarbayjon qonun maktablari bir-birini to‘ldiruvchi va boyituvchi ijodiy tajriba manbai sifatida katta ilmiy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Xulosa. Qonun cholg‘usi Sharq xalqlarining mushtarak musiqiy merosi bo‘lishiga qaramay, O‘zbek, Turkiya va Ozarbayjon musiqiy muhitida o‘ziga xos ijrochilik maktablarini shakllantirgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, O‘zbek qonun maktabi maqom an’analariga tayangan holda musiqiy mazmun va badiiy talqinga, Turkiya maktabi texnik mukammallik va virtuoz ijroga, Ozarbayjon maktabi esa hissiy ifoda hamda improvizatsion erkinlikka ustuvor ahamiyat qaratadi [3; 5; 10]. Qiyosiy tahlil davomida ushbu maktablarning farqli jihatlari bilan bir qatorda, ularni birlashtiruvchi umumiy omil ham ko‘zga tashlanadi. Qonun cholg‘usi tinglovchining hissiy idrokiga ta’sir ko‘rsata oladigan nozik badiiy ifoda

vositasidir. Maqomshunoslik nuqtai nazaridan qaralganda, cholg‘u ijrosi faqat tovushlarni ketma-ket yangratish bilangina cheklanmaydi; u ijrochining musiqiy tafakkuri va talqin madaniyatini ham namoyon etadi. Bu fikr qonun ijrochiligiga ham taalluqlidir.

Shu ma’noda qonun cholg‘usini musiqiy tafakkurni ifodalovchi vosita deb tavsiflash mumkin. Chunki ushbu cholg‘u ijrochidan nafaqat texnik mahorat, balki chuqur musiqiy dunyoqarash va badiiy mushohada ham talab qiladi. Zamonaviy qonun ijrochiligining istiqboli milliy maktablarning eng ilg‘or jihatlarini uyg‘unlashtirish bilan bog‘liq. O‘zbek maktabining mazmuniy teranligi, Turkiya maktabining texnik imkoniyatlari va Ozarbayjon maktabining hissiy ta’sirchanligi o‘zaro uyg‘unlashgan taqdirdagina qonun san’ati yangi bosqichga ko‘tarilishi mumkin. Demak, qonun cholg‘usi nafaqat tarixiy meros namunasi, balki bugungi kunda ham rivojlanishda davom etayotgan, turli madaniyatlarni birlashtiruvchi va Sharq musiqa san’atining estetik qimmatini namoyon etuvchi noyob musiqiy hodisa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Begmatov S., Matyoqubov M. O‘zbek an’anaviy cholg‘ulari. – Toshkent: Yangi nashr, 2008. – 72 b.
2. Yuldashev A. Xalq cholg‘ularini o‘rganish: o‘quv qo‘llanma. – Qo‘qon, 2022. – URL: https://api.unilibrary.uz/storage/PublisherResourceFile/453291/images/1706329540.pdf
3. Rajabov I. Maqomlar. – Toshkent: San’at, 2006.
4. Matyoqubov O. Maqomot. – Toshkent: Musiqa, 2004.
5. Kahyaoğlu Y. Kanun Sazı Öğretiminde Kullanılan Belli Başlı Çalış Teknikleri // İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi. – 2017. – J. 3, № 2. – S. 82–96. – URL: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/391173
6. Kahyaoğlu Y. Kanun Sazı Eğitiminde Metod İhtiyacı ve Türkiye’deki Kanun Metodları Üzerine Bir İnceleme // İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi. – 2017. – J. 3, № 1. – S. 97–107. – URL: https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/328552
7. Halili S. M., Çoğulu T. On Türk Müziği Makamının Seyirlerinde Kullanılan Bazı Çeşnilerdeki Kanun Mandal Değerlerinin Ölçümü // Porte Akademik Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi. – 2022. – № 23. – S. 7–22. – DOI: 10.59446/porteakademik.1099062.
8. Həsənova N. Qanun aləti S. Abdullayevanın tədqiqatlarında // Konservatoriya. – 2015. – № 1. – URL: https://konservatoriya.az/?p=1032

9. Novruzov A. Təranə Əliyevanın «Qanun məktəbi» dərsliyi barədə qeydlər // Konservatoriya. – 2016. – № 2. – URL: https://konservatoriya.az/?p=1694
10. UNESCO. Azerbaijani Mugham // Intangible Cultural Heritage. – 2008. – URL: https://ich.unesco.org/en/RL/azerbaijani-mugham-00039
11. UNESCO. Shashmaqom music // Intangible Cultural Heritage. – 2008. – URL: https://ich.unesco.org/en/RL/shashmaqom-music-00089
12. Toshmatov O‘., Turatov S. Ko‘hna cholg‘ular ijrochiligi. – Toshkent: Tafakkur, 2016.

References

1. Begmatov, S., and M. Matyoqubov. *O‘zbek an’anaviy cholg‘ulari [Uzbek Traditional Instruments]*. Tashkent: Yangi nashr, 2008. (in Uzbek)
2. Yuldashev, A. *Xalq cholg‘ularini o‘rganish [Study of Folk Instruments]*. Qo‘qon, 2022. https://api.unilibrary.uz/storage/PublisherResourceFile/453291/images/1706329540.pdf. (in Uzbek)
3. Rajabov, I. *Maqomlar [Maqoms]*. Tashkent: San’at, 2006. (in Uzbek)
4. Matyoqubov, O. *Maqomot [The Art of Maqom]*. Tashkent: Musiqa, 2004. (in Uzbek)
5. Kahyaoğlu, Y. “Kanun Sazı Öğretiminde Kullanılan Belli Başlı Çalış Teknikleri [Principal Performance Techniques Used in Teaching the Qanun].” *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi* 3, no. 2 (2017): 82–96. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/391173. (in Turkish)
6. Kahyaoğlu, Y. “Kanun Sazı Eğitiminde Metod İhtiyacı ve Türkiye’deki Kanun Metodları Üzerine Bir İnceleme [The Need for a Method in Qanun Education and a Study of Qanun Methods in Turkey].” *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi* 3, no. 1 (2017): 97–107. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/328552. (in Turkish)
7. Halili, S. M., and T. Çoğulu. “On Türk Müziği Makamının Seyirlerinde Kullanılan Bazı Çeşnilerdeki Kanun Mandal Değerlerinin Ölçümü [Measurement of Qanun Mandal Values in Selected Melodic Patterns Used in the Progressions of Ten Turkish Music Makams].” *Porte Akademik Müzik ve Dans Araştırmaları Dergisi*, no. 23 (2022): 7–22. https://doi.org/10.59446/porteakademik.1099062. (in Turkish)
8. Həsənova, N. “Qanun aləti S. Abdullayevanın tədqiqatlarında [The Qanun in S. Abdullayeva’s Research].” *Konservatoriya*, no. 1 (2015). https://konservatoriya.az/?p=1032. (in Azerbaijani)
9. Novruzov, A. “Təranə Əliyevanın ‘Qanun məktəbi’ dərsliyi barədə qeydlər [Notes on Tarana Aliyeva’s Textbook Qanun School].” *Konservatoriya*, no. 2 (2016). https://konservatoriya.az/?p=1694. (in Azerbaijani)
10. UNESCO. “Azerbaijani Mugham.” *Intangible Cultural Heritage*, 2008. https://ich.unesco.org/en/RL/azerbaijani-mugham-00039.
11. UNESCO. “Shashmaqom Music.” *Intangible Cultural Heritage*, 2008. https://ich.unesco.org/en/RL/shashmaqom-music-00089.
12. Toshmatov, O‘., and S. Turatov. *Ko‘hna cholg‘ular ijrochiligi [Performance on Ancient Instruments]*. Tashkent: Tafakkur, 2016. (in Uzbek)